

Litteratur og Kritik.

- H. F. Rørdam:** Danske Kirkelove samt Udvalg af andre Bestemmelser, vedrørende Kirken, Skolen og de fattiges Forsørgelse 1536—1683. 1.—3. Del. Kjøbenhavn (Selskabet for Danmarks Kirkehistorie) 1883—89.
- V. A. Secher:** Corpus constitutionum Danicæ. Forordninger, Recesser og andre kongelige Breve, Danmarks Lovgivning vedkommende, 1558—1660, udgivne af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. 1. Bind og 2. Binds 1.—3. Hæfte. Kjøbenhavn 1887—90.

Naar jeg her ønsker at gjøre de to ovennævnte Værker til Gjenstand for nogle Bemærkninger, er det ikke for at henlede Opmærksomheden paa de rige Skatte af Oplysninger, der gjennem disse Udgiverarbejder er gjorte tilgængelige for Granskning, thi dette er sikkert aldeles overflødig. Men jeg vil gjerne se lidt paa dem i deres Egenskab netop af Udgiverarbejder, undersøge de Principer, der har været ledende ved deres Udarbejdelse, og prøve, hvor vidt disse Principer er godt gennemførte. Dette kan nok have sin Interesse i dette Øjeblik, hvor Udgivervirksomheden i Danmark er saa udstrakt, og de to nævnte Værker indbyder særlig dertil, ikke blot ved deres store Betydning, men ogsaa fordi deres Emne paa visse Punkter falder sammen, saaledes at en Sammenligning mellem dem bliver baade let og lærerig.

Naar en Udgiver tager fat paa et større Udgiverværk, vil det være hans første Opgave at klare for sig selv, hvorledes han vil afgrænse sit Emne overfor beslægtede Omraader. Vil det end her som overalt i Livet være umuligt at opstille aldeles faste og skarpe Grænser, saa maa Udgiveren dog for-

søge paa saa nøje som mulig at fastslaa, hvad han vil medtage, og hvad han vil udelade; hvis ikke vil han under Indsamlingen af Materialet atter og atter føres til Tvivlsmaal, og Benytteren af det fuldendte Værk vil altid staa usikker overfor, hvad han kan vente at finde deri.

Dr. Secher har ikke blot for sig selv anstillet Betragtninger om sit Værks Afgrænsning, men han har ogsaa i den fyldige Indledning til sin Lovsamling givet Læseren Oplysning om, hvor han har draget Grænserne; han opregner ikke mindre end 18 Arter af Breve, der er medtagne, og han nævner eksempelvis 7 Arter af beslægtede Breve, som han har ment at burde udelade. Det forekommer mig, at de af Udgiveren opstillede Grænser er særdeles velvalgte, og jeg har fundet det stadfæstet ved en Sammenligning med det tilsvarende Tidsafsnit i Rørdams Kirkelove, hvor der efter dette Værks Plan er medtaget langt flere Breve om Kirkeforholdene end hos Secher. Brev for Brev har jeg spurgt mig selv, om dette Stykke skulde med efter Sechers Principer, og det har næsten altid været let at svare paa Spørgsmaalet; med andre Ord, jeg tror, at hans Grænsebestemmelser kan staa deres Prøve i Praxis.

Dr. Rørdam har vel ogsaa før sit Arbejdes Paabegyndelse klaret sig, hvilke Principer han vilde følge, men han har ikke fundet Anledning til at meddele Offentligheden saa udtømmende Oplysninger derom som Secher; hans korte Forord oplyser kun, at han medtager Lovbestemmelser om Skolevæsenet og de fattiges Forsørgelse, fremdeles „en Del“ Synodalbestemmelser og „navnlig for Kristian III's Tid . . . et fyldigere Udvalg af mere specielle, lokale og personelle Afgjørelser“. Disse Oplysninger forslaaar jo ikke meget til nærmere Klarhed over Værkets Afgrænsning, og kun ved at sysle med selve Lovsamlingen kan man faa en præcisere Forestilling om, hvilke Principer Udgiveren har fulgt.

Det ligger saaledes nær at sammenligne Rørdams Kirkelove med Sechers Samling, og skjønt man ikke tør vente meget Udbytte heraf, siden Secher har draget Grænserne for, hvad han medtager af Kirkelovgivning, meget snævrere, er

der dog noget at lære herved. Man ser derved f. Ex., at Rørdam ikke har medtaget almindelige Stadfæstelser paa Privilegier, ikke hvad der vedkommer Klostrene¹⁾, ikke hvad der oplyser Kirkeværgernes Regnskaber eller overhovedet Kirkegodsets Bestyrelse²⁾. Saavidt synes Udgiveren at være gaaet frem efter et vist Princip, men der findes hos Secher ogsaa andre Breve, der fattes hos Rørdam, og hvis Udeladelse er temmelig uforklarlig. Hvorfor nævnes ikke Fornyelsen 21. April 1566 af Befalingen til at besøge Kirken paa Bededagene, naar selve Befalingen er medtaget? Hvorledes lader det sig forsvare, at et Missive af 17. April 1578 om Stolestaderne i Odense St. Knuds Kirke er optaget, medens et samtidigt Brev af lignende Indhold om Nicolai Kirke i Kjøbenhavn ikke er givet, om end det blot var ved en Henvisning til Kjøbenhavns Diplomatarium IV, 631? Hvorfor medtages et Brev om Kirkeværgerne paa Laaland (Rørdam II, 274), medens et om Kirkeværgerne paa Sjælland (Secher II, 71) ikke har fundet Plads? Hvorfor er Missivet af 6. Jan. 1582 om Tiden for Søgnedagsprædiken i Helsingør udeladt? Hvorfor savner man en halv Snes af de af Secher gjengivne Skattebreve, naar dog 4 andre Skattebreve fra dette Tidsrum er tagne med?

Synes disse Udeladelser at henpege paa en vis Uklarhed hos Udgiveren over, hvad han vil medtage eller udelade, forstærkes dette Indtryk, naar man til Sammenligningen benytter f. Ex. den nye Udgave af Kancelliets Brevbøger 1551—1560. Blot ved Aaret 1551 træffer man her bl. a. et Kongebrev om Oprettelsen af Skoler i 4 Byer (13. Juli) og et aabent Brev om Tiendeydelse (17. Juli), hvis Udeladelse vel umulig kan forklares ud fra noget Princip. Og gaar man ned til de „personelle og lokale Afgjørelser“, ser man, at der er udeladt

¹⁾ Maribo Kloster: Secher I, 287, 461. Rørdam medtager dog II, 178 et Brev om dette Kloster.

²⁾ Secher I, 222, 229, 525, 586, 603, 605, 635, II, 10, 57, 92, 144, 419. Rørdam har dog II, 304 et Brev om Herredsprovsternes Regnskaber. — Et Par Breve om Tiendens Ydelse i Kjærven (Secher I, 445, II, 127) findes ikke hos Rørdam.

meget mere, end der er medtaget: Rørdam har ét Vikariebrev fra 1551 (I, 307), i Brevbøgerne findes der 3 til og fra 1560 (det andet Aar, som jeg har benyttet til Sammenligning) endnu en halv Snes, hvoraf intet er kommet med, medens vi i Rørdams Samling atter finder et Vikariebrev fra 1567. I Aaret 1560 udstedes der flere Bevillinger for Adelsmænd paa Patronatsret; Rørdam har medtaget 2, i Brevbøgerne findes der 6 til. Nu, af de sidste Arter Breve har Rørdam jo kun lovet et „fyldigere Udvalg“, men efter hvilke Principer er dette Udvalg gjort? De Breve, der er medtagne, synes ikke i nogen Maade at adskille sig fra dem, der er udeladte, og et Udvalg kan dog vel ikke betyde, at man ganske vilkaarlig tager et og lader et andet ligge; det vilde i alt Fald være at gjøre Principløsheden til Princip.

Naar man erindrer, at her kun er nævnt de Breve eller rettere nogle af de Breve, som jeg har fundet ved at sammenligne Rørdams Lovsamling blot med to Aar af Kancelliets Brevbøger og med Sechers Lovsamling, der hidtil kun omfatter en henved tredive Aar og i saa ringe Grad kongruerer med Rørdams Værk, saa turde dette Bevismateriale være tilstrækkeligt til at vise, at Rørdams Kirkelove i Retning af Valget af Emnet frembyder store Mangler. Eller vil man have yderligere Beviser? Man kan da f. Ex. lægge Mærke til, at Rørdam fra Kristian IV's Tid af Indkaldelser af Gejstligheden til Stændermøder medtager 2 (to), et Antal, der er stort nok til at vise, at den Art Breve gaar ind i hans Plan, men rigtignok meget lille i Forhold til de 12 (tolv), der virkelig findes ¹⁾.

Naar Udgiveren har samlet sit Stof, vil det næste Skridt være, at han klarer sig, paa hvilken Maade han vil meddele det, i hvilken Orden, efter hvilke Kilder, om fuldstændigt eller i Udtog o. s. fr. Om Ordningen er der overfor de to her nævnte Arbejder ikke stort at sige; begge har, som naturligt

---

¹⁾ At de to medtagne Indkaldelser er uheldig gjengivne af Rørdam, vil blive berørt nedenfor.

var, valgt at give Lovene i kronologisk Rækkefølge¹⁾. Desto mere er der at bemærke om Valget af den Text, hvorefter vedkommende Aktstykke skal aftrykkes, da hvert Kongebrev kan findes baade i Konzept, i original Udfærdigelse og i officiel Kopi i Kancelliets Brevbøger, for ikke at nævne Afskrifter eller tidligere Tryk. Det er et rigt Materiale, og det giver Udgiveren meget Arbejde, naar han virkelig vil udtømme det saaledes, at Granskeren ikke mere behøver at gaa tilbage til de haandskrevne Kilder.

Secher har gjort sit bedste for at naa dette Maal. Han citerer ved hvert Stykke alle de Former, hvorunder Brevet er bevaret, forsaavidt som de da repræsenterer en selvstændig Overlevering og ikke blot er Afskrift af en endnu bevaret Original el. lign. Som Grundlag for Udgivelsen benytter han saa som oftest Kancelliets Kopibøger, og han anfører i sin Indledning, af hvilke theoretiske og praktiske Grunde han foretrækker den officielle Kopi fremfor den originale Udfærdigelse; men vel at mærke, han konfererer alle de andre Texter og meddeler deres Afvigelser. Selv om der derfor maaske kan være ulige Meninger om den officielle Kopis Fortrin, faar dette i Praxis næsten intet at sige.

Rørdams Principer i denne Retning kan kun udlæses af selve Samlingen; i Fortalen siges der intet derom. Man ser strax, at hans Kildecitater staar i stærk Modsætning til Sechers, idet han sjældent citerer mer end én Kilde, den altsaa, hvorefter Texten er meddelt, og man forbavses dér først ved blandt disse Kilder temmelig ofte at finde trykte Værker. Hvad

¹⁾ Jeg skal dog tilføje, at naar man i Rørdams Samling hist og her træffer Vikariebreve, Patronatsbevillinger, Tiendefordelinger o. lign., medens mange flere saadanne er udeladte, saa havde det vel været at foretrække, om Udgiveren i et Tillæg havde sammenstillet alle den Slags Breve, opstillede artsvis. Hvert Brev kunde da være givet paa én Linje, og en saadan Sammenstilling havde knap taget mere Plads end de „udvalgte“ Exempler rundt om i Værket. At en saadan Oversigt havde været særdeles oplysende, er utvivlsomt, medens dette sikkert ikke kan siges om de enkelte spredte Exempler.

betyder dette? Ja, det betyder mange forskellige Ting, undertiden at Brevet er fuldstændig aftrykt i vedkommende Bog, medens Rørdam kun meddeler et Udtog deraf, i andre Tilfælde, at Forf. kun kjender Brevet efter den anførte Bog, — og for saa vidt kan Bogcitererne jo være ganske forsvarlige, kun at det havde været mest praktisk for Benytteren, om man udtrykkelig havde faaet oplyst Grunden til, at Bogen er citeret. Men saa kommer en Mængde Tilfælde, hvor et helt aftrykt Brev meddeles med Kilde: Kirkehistoriske Samlinger, Rørdams Universitetshistorie o. s. v. Jeg tilstaar, at hvad dette skal betyde, er mig en fuldstændig Gaade. Man efterslaar Citatet, finder det samme Brev og her ogsaa Henvisningen til den haandskrevne Kilde, som oftest Kancelliets Registranter — men hvorfor tvinge Benytteren til at gaa den Omvej for at finde Kilden? Eller er det Meningen, at Rørdam ved disse Stykker ikke paa ny har søgt tilbage til Kilden, men blot optrykt sin egen tidligere Udgave deraf? En enkelt Fejl, der fra kirkehistoriske Samlinger er sluppet med over i Kirkelovene (se Secher I, 383), tyder paa, at dette undertiden er Tilfældet, men jeg vil dog nødig tro, at dette gennemgaaende har været Udgiverens Princip. Korrektoren har han dog vel i alt Fald læst efter den originale Kilde, og om han saa forud har ladet Sætteren benytte som Grundlag et Udklip af kirkehistoriske Samlinger, det synes ikke at vedkomme Offentligheden.

Bortset herfra er det ejendommeligt hos Rørdam aabenbart det, at han saa sjældent citerer mer end én Kilde. Vi finder da hos ham intet tilsvarende til Sechers nøje Redegjørelse for de Former, hvorunder Brevene er bevarede, og endnu mindre har Rørdam indladt sig paa ligefrem at konferere de forskellige Texter af Brevene. End ikke ved de allervigtigste Stykker har han ment at burde gjøre dette Arbejde; man se f. Ex., hvor lidt Rørdam oplyser om Kirkeordinansens Textoverlevering, eller man bemærke, at han ved den store Kirkeforordning af 1629, som optager 30 Sider i hans Lovsamling, ikke anfører noget om, at der hertil endnu er bevaret det originale Udkast, affattet af 3 Rigsraader og

3 gejstlige¹⁾. Hvorledes stikker dette ikke af mod den Fylde af Stof, som Secher har fremdraget ved sine vigtigere Love, ved Koldingrecessen, Haandfæstningen, Søretten o. s. v.!

Den umaadelige Forskjel, der er paa Textbehandlingen i de to Udgaver, faar man dog klarest frem, naar man efterser Frederik II's Ordinans om Ægteskabssager, der findes hos Rørdam II, 339, hos Secher II, 270. Den førstes Kildecitat lyder kortelig saaledes: „Trykt med flere Forordninger 1590“. Hos Secher oplyses det, at der fra dette Aar er tre Forordningssamlinger, og det præciseres, hvorledes de senere Optryks og Udgavers Forhold er til disse første Tryk. Men yderligere har Secher fremdraget de oprindelige Kilder: to originale Udfærdigelser, forsynede med Kongens Underskrift og Segl, og dertil den officielle Kopi i Kancelliets Registranter. Paa dette Grundlag er det, han bygger sin Udgave af Forordningen, idet det i alle Enkeltheder opklares, hvilke varierende Læsemaader der findes, medens Rørdam, der kun kjender én Textoverlevering, naturligvis heller ikke til sit Aftryk har nogensomhelst Variant. Man kan næppe finde noget mere slaaende Exempel paa, hvor meget og hvor lidt en Udgiver kan lette Arbejdet for Benytteren.

Naar man som Rørdam kun citerer og meddeler én Text til hvert Brev, bliver Valget af denne Text naturligvis desto vigtigere. Man faar gjennemgaaende det Indtryk, at Rørdam giver Originaludfærdigelser Fortrinet for Kancellibøgerne, og dette lader sig forsvare, men mærkeligt nok synes han ogsaa at foretrække omtrent enhver som helst Afskrift for den officielle Kopi, og deri kan man vel vanskelig give ham Ret. En fuldstændig uavtoriseret Afskrift kan dog umulig maale sig med den Indførelse af Brevet i Kancelliets Protokoller, der skete umiddelbart efter Koncepten og hvoraf Regeringen siden skulde

¹⁾ Orig. i Rigsarkivet. Samling af Lovudkast. Det bør maaske tilføjes, at denne Samling allerede existerede, da vedkommende Hæfte af Rørdams Love udkom, hvad der ses af mit Citat i Aktst. til Rigsraadets Hist. II, 213.

ose sin Kundskab til de af den udstedte Breve¹⁾. Rørdams store Kjendskab til Bibliothekernes Haandskriftsamlinger har her vistnok ført ham til en altfor høj Værdsættelse af denne Art Kilder i Sammenligning med Kancelliets Registre og Tegnelser, der vel er lettere tilgængelige, men derfor ikke mindre vigtige, eller rettere, som er meget vigtigere.

Kan man dog i det mindste forstaa det Fejlsyn hos Udgiveren, der her fremtræder, saa synes det derimod helt ubegribeligt, at Rørdam kan aftrykke vigtige Forordninger efter senere Tryk, naar selve Originaludfærdigelsen er let tilgængelig i Arkivet. At han alligevel gør dette, saa vi nys ved Ægteskabsforordningen, og derpaa er der flere Exempler; lige foran staar saaledes en Forordning om Adelsmænds Ægteskab med ufri Kvinder, ogsaa aftrykt efter den ovennævnte Samling fra 1590, og derfor fremtrædende med en Læsemaade som: agtet at for Originalens: ægtet og, for ikke at nævne Udeladelsen af Rigsraadernes egenhændige Underskrifter (Secher II, 296).

Jeg berørte ovenfor, at Rørdam synes at foretrække de originale Udfærdigelser for Kopierne i Kancelliets Registre. Naar han imidlertid har fremdraget mange Originalbreve fra Fyns Stiftsarkiv, saa bør det jo bemærkes, at et Brev til Fyns Superintendent f. Ex. ikke i sig selv afgiver Bevis for, at det samme Brev enslydende udgik til Landets andre Superintendenter. Undertiden tilføjer da Rørdam ogsaa: „Lignende Breve udgik til de andre Bisper“ (hvortil saa — ikke altid²⁾) — føjes et Bevissted fra Kancelliets Kopibøger), men i mange Tilfælde faar man ikke en saadan Oplysning, der dog synes ganske uundværlig. Det samme gjælder, naar Rørdam rundt om citerer en Koncept og kun den; saavist som der ogsaa

¹⁾ Som et enkelt Exempel paa, hvilke Fejl der indkommer i Værket ved at Rørdam foretrækker Afskrifter for de officielle Kopibøger, kan nævnes Rettelserne i Kancelliets Brevbøger 1556—60 S. 463 til Rørdam II, 54.

²⁾ Heller ikke altid, hvor Beviset ikke ses af Kancelliprotokollerne under samme Datum, men maa føres ad Omvej. Se f. Ex. Rørdam II, 105, sammenholdt med Secher I, 349.

existerer ubenyttede eller kasserede Koncepter¹⁾, maa der kræves Garanti for, at Koncepten virkelig er benyttet til en Udfærdigelse, og den faar man først ved et Citat fra Kancelliprotokollerne. Resultatet er da, at den kritiske Gransker staar ganske tvivlende overfor, hvad det hos Rørdam meddelte Brev egentlig betyder, og selv ved et flygtigt Studium af „Kirkelovene“ finder man adskillige Tilfælde, hvor Udgiverens mangelfulde Citering i høj Grad maa vildlede dem, der vil bygge paa hans Værk.

Rørdam meddeler f. Ex. et Brev af 27. Avgust 1570, hvorefter „Borgmester og Raad“ ikke maa paalægge Præsterne Skat, saa længe Krigen varer; han trykker det efter en Afskrift og synes at opfatte det som et Brev gjældende alle Kjøbstæder. I Virkeligheden er det efter Tegnelser over alle Lande alene udgaaet til Odense og Assens (Secher I, 455). — 1631 udgik der Brev til Præsterne i Fyns Stift om at indbetale den bevilgede Skat af 6 Daler for hver Præst; Rørdam aftrykker det efter en Original i Fyns Bispearkiv (III, 197). Kancelliets Kjøpbøger oplyser imidlertid, at ogsaa de andre Stifters Præster havde bevilget en saadan Ydelse, i Jylland m. m. dog kun 4 Daler for hver Præst²⁾. — Ved de to Stænderindkaldelser, som Rørdam, efter hvad der ovenfor bemærkedes, har medtaget fra Kristian IV's Tid, er der ved den ene ikke gjort opmærksom paa, at ogsaa Kapitlerne indkaldtes med, ved den anden ikke, at Brevet udgik til Sjælland lige saa vel som til Fyn³⁾.

¹⁾ Det er en Tradition i Gehejmearkivet, at der i sin Tid blev indlagt store Bunker af kasserede Koncepter i Topografisk Samling, hvilken Rørdam ofte citerer.

²⁾ Jfr. Aktstykker til Rigsraadets Historie II, 303. Om denne Skat handler et Sendebrev fra Biskop Jens Dinesen Jersin, som Rørdam aftrykker S. 193—95, men urigtig sætter i Forbindelse med en almindelig Landeskat, der udskreves 22. Juli. At dette er galt, ses ikke blot af Brevets Datum, men ogsaa af dets Ord, „den bevilgede Kontribution, som til Jul skal udgives“.

³⁾ Rørdam III, 128, 319 sammenholdt med Aktst. t. Rigsraadets Hist. II, 93, III, 124.

Et særligt betegnende Exempel er følgende: Den 15. Maj 1645 paabyder efter Rørdam Kristian IV en Hoved- eller Mandtalsskat, hvis Taxt for hver enkelt Klasse af de gejstlige Personer meddeles; Citat til Kall'ske Samlinger 472, 4to. Nu udgik Skattebrevene i Virkeligheden ikke før den 22. Maj¹⁾, og jeg tænkte mig da først, at der forelaa en Datumfejl i den af Rørdam alene citerede Afskrift, men det var at gjøre Afskriften Uret. Denne indeholder nemlig i Virkeligheden et Sendebrev fra Fyns Biskop til Laaland, hvori meddeles, at de af Rørdam aftrykte Taxter blev foreslaaede paa Stændermødet den 15. Maj og bevilgede af Fyns Gejstlighed Dagen efter²⁾, altsaa intetsomhelst om, at Skatten paabødes den 15. Maj, og overhovedet slet ikke noget Kongebrev! — Kan man om de fire først anførte Exempler sige, at Udgiveren ved sine ufuldstændige Meddelelser har gravet en Grav, hvori kommende Granskere let kan falde, saa er han i det sidste Tilfælde selv faldet i Graven ved sin Overvurdering af Afskrifters Værdi og sin Mangel paa Blik for, hvor vigtigt det er at skaffe Klarhed over Textens Karakter³⁾.

¹⁾ Sjæll. Tegnelser XXVIII, 358.

²⁾ Brevet er gjengivet i Rettelserne til mine Aktstykker til Rigsraadets Hist. (III, 478); jeg kan for saa vidt takke Rørdam for denne Tilføjelse, som jeg uden hans Citat næppe var kommet til at benytte vedkommende Haandskrift.

³⁾ Medens Rørdam som det synes sidst og mindst har benyttet Kancelliets Kopibøger, har jeg modsat af Sechers Værk faaet det Indtryk, at denne Udgiver maaske ikke har anvendt tilstrækkeligt Arbejde paa at undersøge Bibliothekernes Afskriftsamlinger; lad være, at hvad der kan findes her kun er Supplementer til Kancellibøgerne, saa er det dog vigtige og uundværlige Supplementer. Det ser saaledes noget underligt ud, at Secher først blandt sine Tillæg omhandler Skibsartiklerne af 1564 (Rørdam, Monumenta II, 510), og det er ogsaa i Dagbladet for 25. Septbr. 1889 blevet berørt, at der i Gml. kgl. Saml. Fol. 1134, Nr. 166 findes en Afskrift af Secher II, Nr. 134 med delvis bedre Læsemaader. Jeg holder heller ikke af, at Secher kun benytter Brevene i Københavns Raadstuearkiv eller Konsistoriums Arkiv gjennem O. Nielsens eller Rørdams Aftryk; det passer ikke til hans Udgaves monumentale Karakter.

Hvad nu Formen for Offentliggjørelsen angaar, saa finder vi, at begge Udgivere ikke altid meddeler Aktstykkerne fuldstændig, men overfor de mindre vigtige lader sig nøje med et Udtog. Dette er utvivlsomt aldeles berettiget; kun ved en udstrakt Anvendelse af Udtogsmaneren kan det lykkes at faa den fuldstændige Oversigt over Stoffet, som netop skulde naas ved en systematisk anlagt Samling. Derimod anvender Rørdam ofte en Melleform, som er noget underlig. Han meddeler Aktstykket fuldstændigt, saaledes dog, at han allevegne bruger Nutidens Sprogformer, eller m. a. O. han meddeler det 16. Aarhundredes Breve ordret, men paa Ny Dansk. Hvis denne Form var anvendt overalt, kunde Meningen dermed være at lette Læsningen af de gamle Aktstykker, men det er den ikke; Aktstykkerne meddeles snart fuldstændig bogstavret, snart i denne ejendommelige Slags Oversættelse, og det har i hvert Fald ikke været mig muligt at opdage, efter hvilket Princip den ene eller den anden Form er bragt i Anvendelse ¹⁾.

Ved de fuldstændig aftrykte Breve kommer det Spørgsmaal frem, om man helt igjennem skal beholde Originalens Bogstavering med dens mange overflødige Dobbeltbogstaver, dens inkonsekvente Anvendelse af store Forbogstaver og dens Interpunktion, eller om man for at lette Forstaaelsen skal foretage mere eller mindre indgribende Ændringer i alt dette. Uden her at ville drøfte dette vigtige Spørgsmaal, der nok fortjente en særlig Undersøgelse, noterer jeg kortelig, at de to Udgivere i denne Retning som i alle andre er hinanden saa

¹⁾ Brevets Vigtighed synes det i det mindste ikke at have været, der har afgjort Valget. Rørdam II, 99 meddeler saaledes en i de almindelige Former affattet Patronatsbevilling helt bogstavret, medens den Art Breve ellers enten meddeles i korte Uddrag eller helt udelades. — Nærmere at undersøge, hvilke Principer Rørdam har anvendt for, hvad der skal gives i Udtog og hvad fuldstændigt, vilde føre for vidt eller maaske være for vanskeligt. Det er f. Ex. vanskeligt at forstaa, hvorfor Odense Skoles Fundats skal trykkes helt, Frederiksborg Trivialskoles kun nævnes (Rørdam II, 108. 166). Begge er trykte tidligere, saa deri kan Forskjellen ikke ligge.

stik modsatte som vel mulig. Secher tilføjer selv Interpunctionen uden Hensyn til Originalens Skilletegn, sætter store og smaa Forbogstaver efter moderne Regler og foretager i Originalernes Stavemaade ret betydelige Ændringer efter Regler, som han nærmere har udviklet og begrundet i Indledningen til sine Retterthingsdomme. Rørdam derimod er i allerhøjeste Grad konservativ; det eneste, han ændrer, er vistnok den gamle Interpunction; medens han ellers trofast følger Originalerne i alle deres Ejendommeligheder og Kuriositeter, ogsaa f. Ex. i deres Anvendelse af v eller w for u og j for i, saaledes at Ordet udi kan findes bogstaveret vdi, wdi, vdj, wdj, vdii, wdii, vdij o. s. v. o. s. v. („mit Grazie in infinitum“) ¹⁾. — Er der ikke mange Udgivere, der paa dette Punkt er saa radikale som Secher, vil de fleste dog vist være enige om, at Rørdam er altfor konservativ.

Hvad Udtogene angaar, giver Secher saadanne noget fyldigere end Rørdam og slutter sig nærmere til Originalens Udtryksmaade; Rørdams Udtog er dog vistnok tilstrækkelige til hans Formaal ²⁾. Jeg er tilfældigvis stødt paa nogle Fejl i den sidste Udgivers Udtog; 1568 lader han en Skat blive udskrevet til Betaling af det fremmede Krigsfolk, „naar Freden med Sverig kom i Stand“, medens der i Virkeligheden staar, at Kongen er blevet „fordragen“ med Svenskerne, og 1570 hedder det i et lignende Brev hos Rørdam: „nu Freden er sluttet“, medens Skatten i Virkeligheden motiveres med, at den svenske Konge ikke har villet holde den Fredshandel, som hans Raader havde oprettet med de Danske i Roskilde

¹⁾ For Sikkerheds Skyld vil jeg dog oplyse, at jeg ikke har haft Taalmodighed til at undersøge, om alle disse Variationer paa Ordet udi virkelig findes netop i Rørdams Samling; at de forekommer i Datidens Breve, er udenfor al Tvivl. Alle kyndige er i øvrigt klare over, at Tegnene i og j, u, v og w ikke er ortografisk, men kun grafisk forskellige og kan stilles paa lige Trin med kort og langt s.

²⁾ Derimod ikke f. Ex. til at klare, om Brevet er et Missive eller et aabent Brev, hvad der dog ogsaa er af Interesse og hvad der kunde være opnaaet ved ret simple Midler.

(o: netop den Fred, hvortil der henvises 1568)¹⁾. Dette er slemme Misforstaaelser; jeg tvivler imidlertid ikke om, at som Regel vil Rørdams Udtog være paalidelige. Kun i én Retning lider de af en mere principiel Fejl; Udgiveren har været ganske inkonsekvent med at medtage eller udelade Brevenes Dateringssted. Ved 1560 f. Ex. anføres Dateringsstedet ved det første Udtog, udelades ved de to næste, medtages ved de fire følgende, udelades ved det næste²⁾ — og saaledes rundt om i Værket.

Naar en Udgiver afvejlende anvender Udtogsformen og den bogstavrette Gjengivelse, ligger det nær, at han for ikke at efterlade nogen Tvivl hos Læseren om, hvorvidt det er Originalen eller Udgiveren, der taler, da anvender forskjellig Skrift til det ene og det andet. Secher har gennemført dette meget skarpt; hos ham betyder Løbeskrift overalt, at det er Udgiverens, staaende Skrift, at det er Originalens Ord; Rørdam derimod gjør ingensomhelst Forskjel. Jeg véd, at der er mange, som har følt sig frastødt af den store Mængde Kursiv, som derved kommer til at fylde Sechers Sider, men hvis Rørdams ensartede Skrift maaske er æsthetisk mere tiltalende, saa føler man dog netop hos ham stærkt Manglerne derved, især fordi han anvender den ovenfor berørte Omskrivning; ved Breve, der meddeles paa denne Maade, har man jo ikke i selve Stavemaaden et Kriterium paa, at det er Originalens Ordlyd³⁾. Hist og her anvender Rørdam Citations-tegn, men som det synes uden Konsekvens; II, 71 er f. Ex. et Registrantudtog med den gamle Bogstavering forsynet med

¹⁾ Rørdam II, 119, 141, sammenlignet med Secher I, 386, 431.

²⁾ Ved de her anførte Exempler kunde man falde paa den Gjetning, at Rørdam ikke anførte Dateringssted, naar Brevet andensteds forelaa trykt. Det var i det mindste et Princip, men man opgiver atter denne Tydning, naar man S. 69, 71, 79, 90 o. s. v. finder Udtog uden Dateringssted af Breve, hentede fra utrykte Kilder.

³⁾ Er f. Ex. Rørdam II, 63—4 Udtog eller „Oversættelse“? Man kan heller ikke af Rørdams Udtog se, om f. Ex. Brevet i selve Registranterne kun er indført udtogsvis.

dette Mærke, Side 97 staar et ganske lignende uden Citationstegn.

Det staar endnu kun tilbage at berøre et Punkt af den Udgivermaade, der fremtræder i de her omhandlede Lovsamlinger. Naar man i vore Dage udgiver historiske Kildeskrifter, stiller man det Krav til Udgiveren, at denne ikke blot i Almindelighed, skal give Oplysninger om vedkommende Forfatters Avtoritet ved at prøve hans Kundskab og hans Kilder, men ogsaa at han for hver enkelt Efterretning, Forf. meddeler, skal gjøre Rede for, hvorfra denne er hentet. Det er et majsommeligt Arbejde, men først derved bliver Udgaven, hvad den skal være; den ene Mand, Udgiveren, maa gjøre dette Arbejde, som ellers hver enkelt, der siden vil benytte Udgaven, nødes til at tage op, før han tør bygge paa Forfatterens Meddelelser. Netop det samme kan nu ogsaa kræves af Lovudgiveren: ligesom Historikeren maa finde Kilden til den enkelte Efterretning, maa Juristen paavise, hvorfra en citeret Retssætning er hentet. Efter hvad der allerede er oplyst om de store Krav, som Secher stiller til en Udgiver, og som han selv har stræbt at udfylde, vil man let forstaa, at han ogsaa paa dette Punkt har søgt at gjøre sin Lovsamling saa mønsterværdig som mulig. Naar der i et Kongebrev citeres en Lov eller Anordning, oplyser Udgiveren nøje, hvad der sigtes til; overfor de store kompilatoriske Lovarbejder som Recessen, Soretten, Haandfæstningen o. s. v. er der Paragraf for Paragraf gjort opmærksom paa, hvilke Kilder Lovaffatteren har benyttet og med hvilke Ændringer han har optaget de tidligere Lovbestemmelser i sit Arbejde. Hvad Secher i denne Retning har præsteret, er blevet gjort til Gjenstand for en skarp Kritik af Dr. jur. L. Holberg¹⁾. Uden her at gaa ind paa Enkeltheder, skal jeg dog udtale, at jeg i sin Tid gennemgik denne Anmeldelse meget nøje, og at jeg da kom til det Udslag, at Holbergs Anker i Almindelighed var lidet be-

¹⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1888, S. 129—36, smlgn. Sechers Svar smstds. S. 818—28 og yderligere Udtalelser fra begge Sider S. 881—84, 1189—90.

grundede; han har særlig ikke været klar over, at Sechers Opgave kun har været at oplyse Lovtextens Kilde, ikke at skrive Retssætningens Historie. For øvrigt er Holbergs Kritik overvejende kun rettet mod en særlig Del af Sechers Arbejde, idet denne ved Koldingrecessen og Haandfæstningen har indladt sig paa at nævne ikke blot Textens nærmeste Kilde, men undtagelsesvis ogsaa at følge dens hele Stammeslægtskab i opadstigende Linje. Dette har været en særdeles vanskelig Opgave, især da det ældre Lovstof er saa daarlig udgivet, og Holberg har her paavist nogle enkelte Mangler og Inkonsekvenser i Sechers Kildecitater. Bortset herfra maa det fastholdes, at Secher med fuld Ret anser det for en Hovedpligt for en Udgiver at opklare, hvad der har tjent til Forbillede eller Forlæg ved Affattelsen af den udgivne Lovtext, og at han har udfyldt denne Pligt paa en særdeles tilfredsstillende Maade.

Hos Rørdam finder man intetsomhest, der svarer hertil, hvad der let vil forstås efter de snævre Grænser, som denne Udgiver overhovedet drager for den Vejledning, han giver Benytteren. Det skal indrømmes, at man heller ikke føler Manglen af Kildeoplysninger saa stærkt i Kirkelovene som f. Ex. i Rørdams Udgave af Krønikerne og Aarbøgerne fra det sextende Aarhundrede i hans „Monumenta“¹⁾; men hvad der alligevel kunde være budt Benytteren af Kirkelovene, det ser man bedst af et allerede tidligere anført Exempel, Ægteskabsforordningen af 1582. Hvad Secher her har fremdraget af Kildeoplysninger — Koncipistens Benyttelse dels af Niels Hemmingsens „Libellus“, dels af fremmede Kirkeforordninger, deriblandt en kalvinsk fra Genf — det afgiver endog et vigtigt Bidrag til dansk Kirkehistorie, og det er tilrettelagt paa en

¹⁾ Herom kan jævnføres Prof. Dietrich Schäfers indgaaende Anmeldelse af dette Værks første Række i Götting. gel. Anzeiger 1877, S. 609 - 22. Det har overhovedet sin Interesse at sammenligne de Anker, denne kyndige Gransker allerede for 13 Aar siden rettede mod Rørdams Udgivermaade af historiske Beretninger, med hvad der her er anført om hans Behandling af Aktstykker.

Maade, der har kostet Udgiveren stor Møje, men som ingen Læser kan ønske sig bedre.

Jeg har hermed meddelt et lille Udvalg af de Vedtegninger, jeg har gjort til Sammenligning af vore to nyeste større Udgiverarbejder. Kjendsgjærningerne synes mig at tale saa tydeligt, at jeg kan angive Resultatet med kun faa Ord. I Sechers *Corpus constitutionum* har vi faaet en fortræffelig Samling, udarbejdet efter en vel overvejet og nøje motiveret Plan og udført med stor Dygtighed og kritisk Skarphed. Rørdams „Danske Kirkelove“ vidner om Udgiverens store Flid og mange Kundskaber, men store Mangler viser sig rundt om i Værket, i Valget af de meddelte Aktstykker, i Angivelsen af Kilderne, i Behandlingen af Texten. Og disse Mangler er ikke tilfældige; de er en naturlig Følge af, at der i „Kirkelovene“ helt igjennem savnes en fast Plan og methodisk Konsekvens. Secher har stræbt for et Omraade, hvis Grænser er skarpt angivne, helt at udtømme det givne Kildestof og at forelægge Stoffet i en saa fuldt gjennemarbejdet Skikkelse som mulig; at Rørdam ikke har gjort hverken det ene eller det andet, ja, at han end ikke kan siges at have tilstræbt det, derpaa er der vel i det foregaaende givet fuldgylde Beviser.

Naar jeg i denne Anmeldelse har udtalt mig rosende om Sechers Lovsamling, er dette kun, hvad kyndige Bedømmere andetsteds allerede har gjort. Naar jeg derimod har rettet stærke Indvendinger imod Rørdams Kirkelove, véd jeg ikke, at saadant før er gjort gjældende, og mange vil vistnok i alt Fald mene, at Rørdams Fortjenester er saa store, at de burde have gjort min Bedømmelse af hans sidste Arbejde mere skaansom. Jeg tror imidlertid, at hvad der her er sagt, det bør siges. Det er ganske vist ikke behageligt at fremføre saa skarpe Anker imod en ældre og højt anset Gransker, men det kan være gavnligt at gjøre det. Gavnligt maaske for Rørdams egen Virksomhed, som hans sjældne Energi sikkert vil tillade ham at fortsætte endnu i lang Tid; thi er det sandsynligt, at

det ikke ret har staaet ham selv klart, hvor store Mangler der klæber ved hans Udgivermaade, saa tør man vel haabe, at han vil tage noget Hensyn til den strængt saglige Kritik, der her er rettet imod hans mest omfattende Aktstykkесamling. Gavnligt i alt Fald for dansk Historiegranskning; thi naar en Udgivermaade som den, Rørdam anvender, staaer uanfægtet, saa faar den blot ved Udgiverens ansete Navn Karakteren af at være en god Maade, som andre ogsaa har Lov at benytte. Derfor især er det, at jeg har udtalt mig indgaaende om de Mangler ved denne Udgivermaade, som jeg længe har haft for Øje i Rørdams andre Arbejder, men som træder klarest frem i hans „Kirkelove“, netop fordi dette Værk er anlagt paa at være en systematisk Samling og dog i saa ringe Grad bærer Præget af den Udgiverteknik, der nu bruges overalt i Evropa og hvorpaa Sechers Lovsamling er et godt Exempel.

Kr. Erslev.
